

**SCIENCE**  
**PROBLEMS.UZ**

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences  
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

# Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

12-son (4-jild)

**2024**

**SCIENCEPROBLEMS.UZ**

**IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING  
DOLZARB MUAMMOLARI**

***№ 12 (4) - 2024***

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-  
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

**ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES**

**TOSHKENT-2024**

## **BOSH MUHARRIR:**

Isanova Feruza Tulqinovna

## **TAHRIR HAY'ATI:**

### *07.00.00-TARIX FANLARI:*

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy hodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

### *08.00.00-IQTISODIYOT FANLARI:*

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

### *09.00.00-FALSAFA FANLARI:*

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasi mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

### *10.00.00-FILOLOGIYA FANLARI:*

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

#### *12.00.00-YURIDIK FANLAR:*

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi

Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich - yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

#### *13.00.00-PEDAGOGIKA FANLARI:*

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pyedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna - pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

#### *19.00.00-PSIXOLOGIYA FANLARI:*

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

#### *22.00.00-SOTSILOGIYA FANLARI:*

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

#### *23.00.00-SIYOSIY FANLAR*

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

---

### **OAK Ro'yxati**

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar bo'yicha dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

---

**Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari**” elektron jurnali  
2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli  
guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga  
olingan.

**Muassis:** “SCIENCEPROBLEMS TEAM”  
mas'uliyati cheklangan jamiyati

#### **Tahririyat manzili:**

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi,  
70/10-uy. Elektron manzil:  
[scienceproblems.uz@gmail.com](mailto:scienceproblems.uz@gmail.com)

#### **Bog'lanish uchun telefonlar:**

(99) 602-09-84 (telegram).

## MUNDARIJA

### 07.00.00 – TARIX FANLARI

*Turg'unov Sherzod Abduvositovich*

FARG'ONA VILOYATI SANOAT KORXONALARINING MODDIY-TEXNIK HOLATI VA ULARNING  
SANOAT ISHCHILARINING MEHNAT MUHOFAZASIDAGI AHAMIYATI HAQIDA AYRIM FIKR  
MULOHAZALAR (Farg'ona viloyatida 1950-1970-yillarda chop etilgan vaqtli matbuot  
nashrlarida e'lon qilingan maqolalar tahlili asosida) ..... 13-19

*Qalandarov Hamza Hamroqul o'g'li*

SOVET HOKIMIYATINING O'ZBEKISTONDA YURITGAN ATEISTIK SIYOSATI  
VA XUDOSIZLAR JAMIYATI FAOLIYATI ..... 20-23

*Berdiyev Abduvali Abdug'aniyevich*

XVIII-XIX ASRLARDA XIVA XONLIGINING ERON VA ROSSIYA BILAN SIYOSIY VA IJTIMOIIY  
ALOQALARI HAQIDA AYRIM MA'LUMOTLAR ..... 24-32

*Соѳуѳ Паѳнов*

KAMBAFALLIK VA UNI QISQARTIRISH MUAMMOLARI ..... 33-42

*Abdimov minov Oybek Bektemirovich*

MARKAZIY OSIYO MINTAQASIGA ILMIY QARASHLAR VA KONSEPTUAL  
MASALALARNING AYRIM JIHATLARI ..... 43-48

*Toshpulatov Nurbek Boboqul o'g'li*

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA SAMARQAND VILOYATI BOZORLARI  
VA KARVONSAROYLARI TARIXI ..... 49-53

*Temirova Munira*

ESKI TERMIZ SIMOBKO'ZACHALARI HAQIDA AYRIM MULOHAZALAR ..... 54-58

*Sattorova Shahlo*

SHAYBONIYLAR DAVRIDA JO'YBOR XO'JALARINING BUNYODKORLIK FAOLIYATI ..... 59-63

### 08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

*Yazdonova Saxiba Kurbanovna*

KIBERMAKON: TA'LIM, TARBIYA VA IQTISODIY TA'SIR TENDENSIYALARI ..... 64-72

*Таниев Аҳмаджон Баҳромович*

TUURIIM, GLOBALLASHUV VA SAVDO: ULARNING ATROF-MUHITGA TA'SIIRI ..... 73-82

*Ходжаниязов Элбек Сардоревич*

XORAZM VILOYATIDA TUURIIM TRANSPORTI XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH  
OMILLARI TAHLILI ..... 83-93

*Raximov Baxromjon Ibroximovich, Ibrohimova Maqsuda Muhammadjon qizi*

O'ZBEK SANOATINING INNOVATSION TARAQQIYOTI VA IQTISODIY O'SISHDAGI  
ROLI ..... 94-99

*Ahmedov Adham Djalolovich*

AHOLI BANDLIGINI TA'MINLASHDA FUQAROLARNING O'ZINI O'ZI BOSHQARISH  
ORGANLARI FAOLIYATINI SAMARALI TASHKIL ETISH ..... 100-105

*Ablazov Nurillo Xusanboyevich*

QURILISH KORXONALARI DEBITORLIK VA KREDITORLIK QARZLARINI HISOBINI  
TAKOMILLASHTIRISH ..... 106-112

|                                                                                                                                                                                  |         |
|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Абдурахманов Мухторали</i><br>ЎУДУДИЙ КЛАСТЕРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ БОСҚИЧЛАРНИ РИВОЖЛАНТИРИШ<br>ЙЎНАЛИШЛАРИ .....                                                                   | 113-116 |
| <i>Poshokulova Mohigul</i><br>BILIMLAR IQTISODIYOTINING ZAMONAVIY SHAKLLARI MAKTABGACHA<br>VA MAKTAB TA'LIM TIZIMIDA .....                                                       | 117-122 |
| <i>Toxirov Akbarxon Toirxon o'g'li</i><br>INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH ORQALI KORXONANING IQTISODIY<br>XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH: YANGI IMKONIYATLAR VA TAHIDIDLAR ..... | 123-131 |
| <i>Sayfutdinova Nigina Furkatovna</i><br>O'ZBEKISTONDA INNOVATSIYALARNI RIVOJLANTIRISH ASOSIY AHAMIYATLARI .....                                                                 | 132-135 |
| <b>09.00.00 – FALSAFA FANLARI</b>                                                                                                                                                |         |
| <i>Shakarov Oybek Xudoyberdi o'g'li</i><br>O'ZBEK XALQI ETOSFERASIDA KORRUPTION MUNOSABATLAR PAYDO BO'LSH<br>SABABLARINING FALSAFIY TAHLILI .....                                | 136-139 |
| <i>Жўрамуродов Нодир Ғайбуллаевич</i><br>ЖАДИДЛАР ФАЛСАФАСИДА МИЛЛИЙ ҒОЯ, МИЛЛИЙ ЎЗЛИК ВА МИЛЛИЙ<br>ҚАРАШЛАРНИНГ ШАКЛЛАНИШИ .....                                                | 140-144 |
| <i>Sayidova Muhabbat G'afforovna</i><br>GLOBAL AXBOROTLASHUV TENDENSIYALARINING MILLIY VA MA'NAVIY<br>QADRIYATLARGA TA'SIRI .....                                                | 145-149 |
| <i>Kuraxmedov Azamat Erkinovich</i><br>SAMARQAND JADIDCHILARINING TURKISTON MA'RIFATPARVARLIK FALSAFASI<br>RIVOJIDA TUTGAN O'RNI .....                                           | 150-153 |
| <i>Umarova Feruza Rozibayevna</i><br>O'ZBEK XALQI MA'NAVIY MADANIYATI RIVOJLANISHINING ASOSIY<br>XUSUSIYATLARI .....                                                             | 154-156 |
| <i>Samijonov Azizbek Ismoiljon o'g'li</i><br>KIBERXAVFSIZLIKNI TA'MINLASHNING FALSAFIY-KONSEPTUAL TAHLILI .....                                                                  | 157-161 |
| <i>Begbudieva Parvina Shoxruxovna</i><br>THE CONTRIBUTION OF MAHMUDHODJA BEHBUDI TO THE FORMATION AND<br>DEVELOPMENT OF EDUCATION SYSTEM OF TURKESTAN .....                      | 162-166 |
| <i>Aytbayev Mansurbek Yusupovich</i><br>MAHMUD AZ-ZAMAXSHARIY AQL-ZAKOVAT TO'G'RISIDA .....                                                                                      | 167-173 |
| <i>Muslimov Sherzod Akbarovich</i><br>ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MA'NAVIY MEROSI: JAMIYAT,<br>SIYOSAT VA SHE'RIYAT .....                                                          | 174-178 |
| <i>Jantayev Maqsud Ibragimovich</i><br>MUHAMMAD AL-XORAZMIY: MATEMATIKADAN FALSAFAGACHA BO'LGAN ILMIY<br>IZLANISHLAR .....                                                       | 179-184 |
| <i>Norova Malika Fayzulloevna</i><br>TASAVVUF TA'LIMOTI VA UNING SAYFIDDIN BOXARZIY DUNYOQARASHIGA<br>TA'SIRI .....                                                              | 185-191 |

|                                                                                                                                                                                |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Gulova Anorgul Axtamovna</i><br>O'ZBEKISTONDA ALISHER NAVOIY ASARLARIGA BO'LGAN MUNOSABAT .....                                                                             | 192-196 |
| <i>Absattorov Baxtiyor Mamarasulovich, Karimova Gulchehra Abdulkarimovna</i><br>BURCH VA MAS'ULIYAT TUSHUNCHALARINING TARIXIY-NAZARIY, AN'ANAVIY<br>VA ZAMONAVIY TALQINI ..... | 197-205 |
| <i>Berdikulov Chingiz Dusmuradovich</i><br>IJTIMOIY MULOQOT-SHAXS INTELLEKTUAL MADANIYATINING SHAKLLANISH<br>OMILI .....                                                       | 206-211 |
| <i>Mamarasulov Baxriddin Shakasimovich</i><br>MILLIY-MA'NAVIY YUKSALISH – MAMLAKATIMIZ MA'NAVIY TARBIYA TIZIMINING YANGI<br>STRATEGIYASI SIFATIDA .....                        | 212-216 |
| <i>Nurmatov Kamaridin Shamsiyevich</i><br>JAMIYAT TARAQQIYOTIDA ADOLAT TUSHUNCHASINING O'RNI .....                                                                             | 217-221 |
| <i>Bekpo'latov Ulug'bek Rahmatulla o'g'li</i><br>JAMIYAT TARAQQIYOTIDA SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA BIRLIGINI TA'MINLASHNING<br>DIALEKTIK TAHLILI .....                           | 222-228 |
| <b>10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI</b>                                                                                                                                           |         |
| <i>Бердиева Мукаррама Анваровна, Чернова Наталья Васильевна</i><br>СТРАТЕГИИ ЛИНГВОМЕТОДИЧЕСКОГО ПОДХОДА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ<br>ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ .....                | 229-234 |
| <i>Жамаҳматов Каромиддин Айнилло ўғли</i><br>БУРҲОНИДДИН ТЕРМИЗИЙ АСАРЛАРИНИНГ САЛЖУҚИЙЛАР ДАВРИДА ЯРАТИЛГАН<br>ТАСАВВУФИЙ МАНБАЛАРГА ТАЪСИРИ .....                            | 235-243 |
| <i>Temirova Aziza Muzaffarovna, Uralova Oysuluv Poyan qizi</i><br>ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA “KO'K” SIFAT BELGISINING SEMANTIKA<br>XUSUSIYATLARINING TADQIQI .....               | 244-247 |
| <i>Mansurova Mohinur Akmal qizi</i><br>HAJVIY TAFAKKUR TABIATI – SATIRA VA YUMOR TUSHUNCHASI .....                                                                             | 248-252 |
| <i>Яркулова Фотима Усмановна, Исломов Марьям</i><br>ИМЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ В ПОВЕСТЯХ И.С.ТУРГЕНОВА .....                                                                         | 253-257 |
| <i>Murodova Muqadas Ikromovna</i><br>XX ASR INGLIZ VA O'ZBEK ADABIYOTIDA YARATILGAN SATIRIK<br>ASARLAR TADQIQI .....                                                           | 258-263 |
| <i>Ruzmatova Gulnara Kulmamatovna</i><br>O'ZBEK ADABIYOTIDA LATIFA JANRI TARAQQIYOTI VA TAHLILI .....                                                                          | 264-268 |
| <i>Davronov Shexroz Abrorovich</i><br>OG'ZAKI TARJIMA VA UNDA KOMPRESSIYANING ROLI .....                                                                                       | 269-273 |
| <i>Begmatov Azizbek Tursunbayevich</i><br>INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI ONOMASTIK BIRLIKLAR TADQIQI .....                                                                       | 274-280 |
| <i>Ibragimova Moxiraxon Anvarovna</i><br>NUTQIY AKTLAR TASNIFI .....                                                                                                           | 281-285 |
| <i>Расулова Истода Абдулатифовна</i><br>К ПРОБЛЕМЕ ДЕФИНИЦИИ ЯЗЫКОВЫХ УНИВЕРСАЛИЙ: ИССЛЕДОВАНИЕ<br>ИНВАРИАНТНЫХ СВОЙСТВ В КОНТЕКСТЕ ЯЗЫКОВОЙ ВАРИАТИВНОСТИ .....               | 286-293 |



|                                                                                                                                                            |         |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Obidova Go'zalxon Ma'rufjon qizi</i><br>O'ZBEK TILIDA OMAD VA OMADSIZLIKNI NOMLOVCHI LEKSIK<br>VA FRAZEOLGIK BIRLIKLAR .....                            | 294-299 |
| <i>Furkatova Maxliyo To'liqin qizi</i><br>O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDAGI SHAXS-SON KATEGORIYASI .....                                                        | 300-309 |
| <i>Baxramov Xabibillo Sadikovich</i><br>INGLIZ TILIDA "POISON-ZAHAR" KONSEPTINING SEMANTIK XUSUSIYATLARI .....                                             | 310-315 |
| <i>Тухтаев Сирожиддин Тошпўлатович</i><br>ПАРЕМИОЛОГИЯДА САХИЙЛИК КОНЦЕПТИНИНГ ЎРГАНИЛИШИ .....                                                            | 316-323 |
| <i>Qiyomov Shohabbosxon Sharofiddin o'g'li</i><br>XATTOTLIK SAN'ATINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI .....                                                    | 324-327 |
| <i>Sobirjonova Muxlisa Sobirjonovna</i><br>YOLG'IZLIK FENOMENINING PSIXOLOGIK, IJTIMOIIY VA EKZISTENSIAL<br>ASPEKTLARI .....                               | 328-331 |
| <i>Qayumova Mohinur Murodullayevna</i><br>LEXICAL-SEMANTIC FEATURES OF THE CONCEPT «STEP» IN THE ENGLISH<br>LANGUAGE .....                                 | 332-337 |
| <i>Sayipova Dilafruz Rahimovna</i><br>O'ZBEK NASRI TARAQQIYOTIDA "BOBURNOMA"NING AHAMIYATI .....                                                           | 338-342 |
| <i>Diyarov Akmal To'liqin o'g'li</i><br>INGLIZ TILIDAGI BOG'DORCHILIK TERMINLARINING GENETIK-ETIMOLOGIK<br>TAVSIFI .....                                   | 343-348 |
| <i>Атаназарова Шохида Бахрамовна</i><br>РЕКЛАМАДА ИЛЛОКУЦИЯ ВА ПЕРЛОКУЦИЯНИНГ АМАЛГА ОШИШИДА<br>БИЛБОРДЛАРНИ АҲАМИЯТИ (РЕКЛАМА БАННЕРЛАРИ МИСОЛИДА) .....  | 349-353 |
| <i>Mamadqulova Kamila Abduxoliqovna</i><br>ANCIENT EGYPTIAN LITERATURE: THE OLD, MIDDLE AND NEW KINGDOMS .....                                             | 354-364 |
| <i>Alimova Dilrabo</i><br>SHARQ ADABIYOTIDA QASIDANING TARIXIIY TAKOMILI .....                                                                             | 365-373 |
| <i>Abduqaxxorova Nargiza Rustamovna</i><br>RUS VA O'ZBEK TILLARIDAGI TOPISHMOQLARNING LINGVOKULTUROLOGIK<br>TADQIQI .....                                  | 374-379 |
| <i>Курбонова Нодира Розиковна, Пулатова Сабина Шарифовна</i><br>ЛИТЕРАТУРНИЙ АНАЛИЗ ТЕМЫ УТРАЧЕННОЙ РОДИНЫ В РОМАНЕ ВЛАДИМИРА<br>НАБОКОВА «МАШЕНЬКА» ..... | 380-390 |
| <i>Khamidov Tohirjon Olmos ogli</i><br>ANALYSIS OF TYPES OF ENGLISH PHRASAL VERBS<br>ACCORDING TO THE STRUCTURE .....                                      | 391-396 |
| <i>Umurzakova Kommuna Xursanovna</i><br>O'ZBEKISTON IJTIMOIIY TARMOQLARIDA YOSHLAR NUTQIDAGI O'ZGARISHNING TA'LIM<br>JARAYONIGA TA'SIRI .....              | 397-402 |
| <i>Habibullayeva Shoirra Shukurillayevna</i><br>ONA TILI DARSIDA GAP BO'LAKLARI VA ULARNI TAHLIL QILISH METODIKASI .....                                   | 403-406 |

## 12.00.00 – YURIDIK FANLAR

*Imomov Nurillo Fayzullayevich*

TA'MINLOVCHI TO'LOV – MAJBURIYATLARNI TA'MINLASHNING

YANGI USULI SIFATIDA ..... 407-414

*Салаев Нодирбек Сапарбаевич*

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИДА ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЯ: МОҲИЯТИ,

ТУРЛАРИ ВА АҲАМИЯТИ ХУСУСИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР ..... 415-431

*Ходжиев Юнус Мухитдинович*

МУЛК ҲУҚУҚИ БЕКОР БЎЛИШИНING ШАХС ИХТИЁРИГА БОҒЛИҚ БЎЛМАГАН

АСОСЛАРИНИ ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ ..... 432-436

*Сайдивалиева Хуршида*

БОЛАЛАРНИ ОИЛАГА ТАРБИЯГА БЕРИШ ЮЗАСИДАН ВУЖУДГА КЕЛУВЧИ

МУНОСАБАТЛАРНИ КЕЛИШУВЛАР АСОСИДА ТАРТИБГА СОЛИШ

МАСАЛАЛАРИ ..... 437-445

*Muqimov Bobur*

THE LEGAL NATURE OF E-COMMERCE IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN ..... 446-451

*Raimova Nargiza Doroyevna, To'uchiyeva Bahora Otabekovna*

PREVENTING FALSE AND MANIPULATIVE ADVERTISING IN SOCIAL NETWORKS ..... 452-459

*Чориева Хуршидабону Хуррам қизи*

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ВАСИЙЛИК ВА ҲОМИЙЛИК ОРГАНЛАРИНИНГ

ҲУҚУҚЛАРИ ВА МАЖБУРИЯТЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

ИСТИҚБОЛЛАРИ ..... 460-468

*Toshkanov Nurbek Bahriddinovich*

UNDIRUVNI INTELLEKTUAL MULK OBYEKTLARIGA BO'LGAN HUQUQLARGA QARATISHNING

AYRIM FUQAROLIK-HUQUQIY MASALALARI ..... 469-478

*Kubaeva Ismigul Farxod qizi*

CHALLENGES OF BLOCKCHAIN TO LAW AND STATE ..... 479-484

*Юсупов Ўктамбой Абсаматович*

ДАВЛАТ ХАРИДЛАРИ СОҲАСИДАГИ КОРРУПЦИЯВИЙ ҲУҚУҚБУЗАРЛИККА ҚАРШИ

КУРАШДА ФУҚАРОЛИК-ҲУҚУҚИЙ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

ИСТИҚБОЛЛАРИ ..... 485-491

*Баходирова Сабина Улугбек кизи*

РОЛЬ ЭКСПЕРТИЗЫ ПРИ КВАЛИФИКАЦИИ УМЫШЛЕННОГО ТЯЖКОГО ТЕЛЕСНОГО

ПОВРЕЖДЕНИЯ ..... 492-503

*Эгамбердиев Ферузбек Аскаржон угли*

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНСТИТУТА ХОДАТАЙСТВ КАК СПОСОБ

ЗАЩИТЫ ПРАВ УЧАСТНИКОВ НА ДОСУДЕБНОМ ЭТАПЕ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА

РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН ..... 504-508

*Ibrohimov Behzodbek Bahromjon o'g'li*

O'ZBEKISTONDA MOLIVAVIY HUQUQIY MUNOSABATLAR ASOSI VA AHAMIYATI ..... 509-520

*To'uchiyeva Bahora Otabekovna, Raimova Nargiza Doroyevna*

PREVENTING FALSE AND MANIPULATIVE ADVERTISING IN SOCIAL

NETWORKS ..... 521-528

### 13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

|                                                                                                                                                                                                                          |         |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Ibraximov Sanjar Urunbayevich</i><br>SPORT MASHG'ULOT JARAYONINI TASHKIL ETISHNING ZAMONAVIY YO'LLARI<br>VA TAMOYILLARI .....                                                                                         | 529-539 |
| <i>Urazkulova Anna Vitalyevna</i><br>OLIY TA'LIMDA RUS TILI FANINI O'QITISHDA MUSTAQIL TA'LIMNING TOPSHIRIQLARINI<br>ILMIY-PEDAGOGIK AHAMIYATI .....                                                                     | 540-545 |
| <i>Қаршиева Дилбар Эшпулатовна</i><br>ПЕДАГОГИК КОМПЕТЕНЦИЯЛАРНИ ШАКЛЛАНИШИДА МАЛАКАВИЙ<br>АМАЛИЁТНИНГ ЎРНИ .....                                                                                                        | 546-550 |
| <i>Ajiyeva Muxabbat Baxtibayevna</i><br>KIMYO FANI BO'YICHA MASHG'ULOTLARNI FANLARARO INTEGRATSIYA<br>ASOSIDA TASHKIL ETISH .....                                                                                        | 551-555 |
| <i>Fayzullayeva Gulchexra Sharipboyevna</i><br>O'QITUVCHILARNI KASBIY RIVOJLANTIRISHDA QIYOSIY TAHLIL: JARAYON<br>VA FAOLIYATLI YONDASHUV .....                                                                          | 556-564 |
| <i>Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna</i><br>SHIFTING THE FOCUS OF CORPUS LINGUISTICS FROM RESEARCH TO CLASSROOM<br>PRACTICE .....                                                                                         | 565-570 |
| <i>Акрамова Умеда Салиевна</i><br>ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ<br>ИКТ ДЛЯ УЧАЩИХСЯ С НЕРУССКИМ ЯЗЫКОВЫМ ФОНОМ .....                                                                 | 571-582 |
| <i>Abdusattarova Zaynab Abdujalil qizi</i><br>МАТЕМАТИКА FANINI LOYIHAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYASI ORQALI O'QITISH ASOSIDA<br>BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA XXI ASR KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHNING<br>AHAMIYATI ..... | 583-590 |
| <i>Boboqulov Chori Urolovich</i><br>SHAXMAT O'YINI ORQALI BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA FIKRLASH QOBILIYATINI<br>RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI .....                                                                   | 591-595 |
| <i>To'xtayev Hasan Toshpo'latovich</i><br>ZAMONAVIY MAKTAB O'QUVCHILARINI MA'NAVIY-AXLOQIY TARBIYALASHDA KOGNITIV-<br>PSIXOLOGIK TO'SIQLARNING TA'SIRI .....                                                             | 596-599 |
| <i>Yaqubov Fazliddin Muxitdinovich</i><br>JISMONIY TARBIYA VA SPORT MUTAXASSISLARI KASBIY KOMPETENTLIGINI<br>RIVOJLANTIRISHNING MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH .....                                                   | 600-607 |
| <i>Rahimova Dilshoda Baxriddinovna, Turatosheva Sadoqat Raxmatullayevna</i><br>OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH<br>(SOTSIOLOGIK TAHLIL) .....                                                         | 608-615 |
| <i>Мадаминова Наргизахон Жахонгир қизи</i><br>МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАРГА МОСЛАШТИРИЛГАН ВИРТУАЛ<br>ЎҚИТИШ УСУЛЛАРИ .....                                                                                                | 616-619 |
| <i>Qodirov Xasanboy Oribjonovich</i><br>RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA TEXNIKA OLIY TA'LIM SOHASI MUTAXASSISLARDA<br>KASBIY-IJODIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI .....                                              | 620-526 |

|                                                                                                                                                                                                                     |         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------|
| <i>Aliyeva Iroda Otabek qizi</i><br>MAKTABGACHA TA'LIMGA XORIY Tajribasini qo'llash bo'yicha mavjud ta'lim<br>talablarining tasnifi yuzasidan tahlillar .....                                                       | 627-631 |
| <i>Ro'zimurodov Ilyos Azamat o'g'li</i><br>O'RTA ASRLAR MARKAZIY OSIYO MUTAFAKKIRLARINING CHOLG'USHUNOSLIKKA OID<br>NAZARIYALARI: ABU NASR FOROBIYNING MUSIQIY TADQIQOTLARI .....                                   | 632-636 |
| <i>Yaxshiboyeva Shahnoza Bahodir qizi</i><br>JAHON AXBOROT RESURSLARI ORQALI TALABALARNING TADQIQOTCHILIK<br>KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK<br>ASOSLARI .....                           | 637-642 |
| <i>Салиев Улугбек, Салиева Нигора</i><br>ОБЩЕНИЕ МЕДИЦИНСКОГО РАБОТНИКА: РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ<br>В ПРАКТИКЕ .....                                                                                                        | 643-648 |
| <i>Маматкулова Угилжон Эшмирза кизи, Абдуллаева Дилбар Алимбаевна</i><br>МЕТОДИЧЕСКАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ ПЛАТФОРМА ДЛЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ<br>ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА, ИЗУЧАЮЩИХ АНГЛИЙСКИЙ ЯЗЫК,<br>И ПУТИ ЕЕ РЕАЛИЗАЦИИ ..... | 649-655 |
| <i>Муминова Офтобхон Каримовна</i><br>ИСТОРИЯ ЛАТИНСКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНЕ: ОТ АНТИЧНОСТИ ДО СОВРЕМЕННЫХ<br>ТЕРМИНОВ .....                                                                                           | 656-661 |
| <i>Ахмедова Уктамхон</i><br>РОЛЬ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЗАНЯТИЙ<br>РУССКОГО ЯЗЫКА В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ .....                                                                              | 662-667 |
| <i>Sattarova Markhabo Raxmonkulovna</i><br>TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH .....                                                                                                                         | 668-672 |
| <i>Nuriddinova Robiya Bekjonaliyevna</i><br>MAKTABGACHA VA BOSHLANG'ICH TA'LIMDA MATEMATIKA MASHG'ULOTLARINING<br>UZVIYLIGINI TA'MINLASH YO'NALISHLARI .....                                                        | 673-678 |

**Received:** 30 November 2024

**Accepted:** 5 December 2024

**Published:** 15 December 2024

*Article / Original Paper*

## **SOME INFORMATION ABOUT THE POLITICAL AND SOCIAL RELATIONS OF THE KHIVA KHANATE WITH IRAN AND RUSSIA IN THE 18TH-19TH CENTURIES**

**Berdiyev Abduvali Abduganiyevich,**  
Shakhrisabz State Pedagogical Institute,  
Head of the educational and methodological department  
doctor of Philosophy (PhD) in Historical Sciences  
E-mail: [abduvali4111104@gmail.com](mailto:abduvali4111104@gmail.com)

**Abstract.** «This article provides some information about the external diplomatic and trade relations of the Khiva Khanate. In particular, it includes an analysis of the ambassadorial relations, trade, and mutual exchanges with Iran and Russia. The topic has been scientifically analyzed, and the opinions of researchers and scholars on the subject have been studied.»

**Keywords:** G.I.Danilevskiy, Muravyov Nikolay Nikolayevich, A.Butakov, Iran, Russia, Afghanistan, Hisor, Badakhshan, Maymana, D.Gladishev, Gokk, and Thomson.

## **XVIII-XIX ASRLARDA XIVA XONLIGINING ERON VA ROSSIYA BILAN SIYOSIY VA IJTIMOY ALOQALARI HAQIDA AYRIM MA'LUMOTLAR**

**Berdiyev Abduvali Abdug'aniyevich,**  
Shahrisabz davlat pedagogika instituti  
O'quv-uslubiy boshqarma boshlig'i,  
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

**Annotatsiya.** Ushbu maqolada Xiva xonligining tashqi diplomatik va savdo aloqalari haqida ayrim ma'lumotlar keltiriladi. Jumladan, Eron va Rossiya bilan amalga oshirgan elchilik aloqalari, savdo-sotiq, o'zaro bordi-keldi masalalari jamlangan holda maxsus ilmiy tahlil qilingan. Mavzuga doir tadqiqot va tadqiqotchi olimlar fikrlari o'rganilgan.

**Kalit so'zlar:** G.I.Danilevskiy, Muravyov Nikolay Nikolayevich, A.Butakov, Eron, Rossiya, Afg'oniston, Xisor, Badaxshon, Maymana, D.Gladishev, Gokk va Tomson.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I12Y2024N03>

**Kirish.** O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligiga erishishi o'zbek xalqi tarixida muhim voqea bo'ldi. O'zbekistonning suvereniteti va mustaqilligining e'lon qilinishi, o'tgan ajdodlarimizning bir yarim asr davomida amalga oshira olmagan ulkan orzulari, ko'plab avlodlarning istiqlool yo'lida to'kkan qonlarining natijasi hamda ularning haqlari yo'lida olib borgan kurashining g'alabasi bo'ldi.

O'zbek milliy diplomatiyasining tarixi O'zbekiston tarixining muhim va ajralmas qismi hisoblanadi. Bugungi kunda bu masalani ilmiy va xolis yoritish O'zbekiston tarixchilari uchun

dolzarb vazifalardan biridir. Chunki, o'zbek milliy diplomatiyasining qadim zamonlardan tortib, keyingi xonliklar davrida erishilgan yutuq va kamchiliklarni chuqur tahlil qilish, ulardan zarur saboqlar va nazariy xulosalar chiqarish nafaqat ilmiy, balki amaliy va tarbiyaviy nuqtai nazardan ham katta ahamiyatga ega. Hozirgi tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Xiva xonligining qo'shni davlatlar bilan elchilik, savdo-sotiq va madaniy aloqalarini o'z ichiga olgan ilmiy ishlar, adabiyotlar va maqolalar mavjud.

**Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi.** Hozirgi kunda davlatchilik tariximizning turli davrlarida faoliyat ko'rsatgan davlat uyushmalarining tashqi aloqalari va diplomatik munosabatlarini o'zida aks ettiruvchi kitoblar va maqolalar mavjud. XVIII-XIX asrlarda Xiva xonligining Eron va Rossiya bilan siyosiy va ijtimoiy aloqalari murakkab tarixiy jarayonlarni o'z ichiga olgan.

Mazkur maqolada tadqiqot uchun tanlab olingan mavzu, uning tarkibiga kirgan qator muammolar to'liq, yaxlit holda maxsus tadqiq qilinmagan. Shu bois maqolada ana shu holat hisobga olinib hozirga qadar mavjud adabiyotlar, maqolalar, qo'lyozma asarlar, sayyohlar yozib qoldirgan mavzuga oid esdaliklar asosida tadqiq etilayotgan davr ichida Xiva xonligining qo'shni davlatlar, jumladan Eron va Rossiya bilan amalga oshirgan elchilik aloqalari, savdo-sotiq, o'zaro bordi-keldi masalalari jamlangan holda tahlil qilinmoqda. Mavzuga doir materiallar jamlangan holda o'rganilmoqda.

**Muhokama va natijalar.** Tadqiqotda o'rganilayotgan muammo — Xiva xonligining qo'shni davlatlar bilan o'zaro munosabatlarining XVIII asrning ikkinchi yarmi – XIX asrdagi tarixini davrimizning yuksak, yangi talablari va mustaqillik mafkurasi nuqtai nazaridan yoritishga va tahlil etishga harakat qilindi.

Shu bilan birga XVIII – XIX asrlarda Xiva xonligi muayyan dinamik taraqqiyot bosqichiga erishdi. O'rta Osiyodagi agrar masalalar bilan shug'ullangan E. Zelkina o'rta asrlar boshlarida Yevropa bilan Hindiston o'rtasidagi savdo aloqalarida O'rta Osiyoning alohida o'rni bo'lganligi, bu davrda savdo-sotiq juda ham gullab yashnaganligi, ammo XVI-XVII asrlarda bu savdo bir oz sekinlashgan bo'lsa, XVIII asrda yana jonlanish sezilganligini ta'kidlaydi. Muallif o'rta asr bozorlaridagi qul savdosiga ham e'tiborini qaratgan. Qulchilik bozori ko'proq Xivada bo'lganligi ehtimol. Zelkina ma'lumotiga ko'ra, Xivaning katta bozorlarida 200 tagacha qullar bo'lgan, O'rta Osiyoda qullar mehnati samarasiz bo'lib, ular asosan uy ishlarida va dalalarda ishlatilgan. U Xiva va Buxoroning Eron bilan chit, movut va qullar orqali qizg'in savdo qilganligini ta'kidlaydi.[1]

XVIII asrning 40-yillari oxirlaridan Erondagi ichki vaziyatning og'irligi va g'alayonlar hind savdosiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatgan. Eronda xonavayron bo'lgan hind savdogarlari endilikda e'tiborlarini O'rta Osiyo savdosiga qaratishga majbur bo'lgan. Avvallari unchalik rivojlanmagan hind savdosi, XVIII asrning ikkinchi yarimida muntazam davom etadigan va keng miqyosda olib boriladigan bo'ldi.

Demak, birinchidan, Xiva xonligi Eron bilan savdo aloqalari o'rnatgan bo'lgan, ikkinchidan Xiva tovarlari hind savdogarlari orqali Rossiyaga olib borilgan, uchinchidan hindlar Eron orqali Xiva-Rossiya savdosida vositachi rolini bajargan. XVIII-XIX asrlarda Xiva xonligi muayyan dinamik taraqqiyot bosqichiga erishgan edi. Qo'shni Buxoro amirligi, Qozoq juzlari va bebosh turkman urug'larining murakkab o'rovi sharoitida bo'lishiga qaramay, xonlikda ba'zi barqaror holatlar kuzatiladi. Shu davrda Xiva o'zining tashqi savdo munosabatlariga ham katta ahamiyat bergan. Lekin to'plangan materiallar shuni ko'rsatadiki, Xivaning tashqi iqtisodiy

munosabatlari ko'proq Rossiya va u orqali g'arb mamlakatlari tomon intilgan. Xuddi shuningdek, G'arb mamlakatlarining, xususan, Angliyaning Xivaga qiziqishi va u orqali Eronga chiqish tendensiyasi paydo bo'lgan. Aslida bu intilish XVI asrdan boshlab kuzatiladi. Masalan, Angliyaning Moskvada tashkil etilgan savdo kompaniyasi Ivan Grozniy yorlig'i bilan A.Jenkinson rahbarligidagi savdo ekspeditsiyasiga sabab bo'lgan.

Bu o'rinda Xivaning sharq mamlakatlari bilan savdo munosabatlari qanday kechgani masalasi yetarli darajada yoritilmagan. Bu haqda XVI-XIX asrlar orasida Xivaga kelgan ko'plab savdo ekspeditsiyalari tomonidan berilgan hisobotlardagi ma'lumotlarga tayanilishi mumkin. Shu bilan birga Xivaga jo'natilgan G'arb mamlakatlarining, xususan, Rossiya va Angliyaning XVIII-XIX asrlar davomidagi savdo ekspeditsiyalari ma'lumotlariga ham alohida to'xtalishni maqsadga muvofiq deb topdik. Jumladan, 1726-yilda Xivadan Subxonqulibek boshliq elchilik missiyasi Peterburgga kelib Yekaterina I saroyida qabul qilingan. Elchilikning maqsadi Pyotr I davrida Bekovich-Cherkasskiy ekspeditsiyasining halokati tufayli uzilib qolgan savdo-iqtisodiy munosabatlarni tiklash edi. Holbuki, Xiva tomonidan Pyotr I ga qadar Rossiya bilan aloqalar o'rnatish maqsadida 1585-yilda Xo'ja Muhammad boshchiligidagi, 1641-yilda Muhammad Amin Bahodir, 1646-yilda Nazar Nodirqul, shu yilning o'zida Shohbobo rahbarligidagi bir qancha elchilik missiyalari va nihoyat Pyotr I ning o'zi davrida Shohniyoixon elchiligi amalga oshirilganligi ma'lum. XVIII asrning 20-40-yillarida Rossiyaning O'rta Osiyo xonliklari bilan aloqalarida biroz sustkashlik seziladi. Bu holat Bekovich – Cherkasskiy ekspeditsiyasining halokati tufayli 1716-yildagi Rossiya bilan Xiva o'rtasidagi savdo-iqtisodiy aloqalarining to'xtatilishi bilan bog'liq edi. 1726-yilda Peterburgga xivalik elchi Subxonqulibek keladi. U rus hukumati oldiga Rossiya bilan Xiva o'rtasida savdo munosabatlarini qaytadan yurgizish masalasini qo'yadi. 1726-yil 17-sentabrda Oliy maxfiy kengash Rossiyadan Xivaga savdogarlarni jo'natish xivaliklar uchun ham, Xivadagi rossiyaliklar uchun ham foyda keltiradi, axir savdoning taqiqlanishidan xazina va savdogarlar zarar ko'rmoqda, degan xulosaga kelgan edi.

Rossiyadan O'rta Osiyo xonliklariga, Xivaga keltirilayotgan mahsulotlar orasida mis, temir, po'lat, alyuminiy va boshqa turli metallar, metallardan yasalgan turli uskunalar asosiy o'rin egallagan. Urta Osiyodan paxta, jun, quritilgan meva, gilam va boshqa mahsulotlar Rossiyaga jo'natilgan.

XIX asr o'rtalarida O'rta Osiyodan Rossiya bozorlariga har yili 4 mln. so'mlik mahsulotlar chiqarilgan. Rossiyadan esa 3 mln. so'mlik mahsulotlar keltirilgan. Nijniy Novgorod, Qozon, Astraxan va Orenburg shaharlari Xiva va O'rta Osiyo savdogarlarining juda serqatnov shaharlari bo'lib qoldi. XVIII asr o'rtalari – XIX asr boshlariga kelib, O'rta Osiyo atrofida Rossiya va Angliya munosabatlari ancha keskinlashib qoldi. Angliya hukumati o'zining Hindistondagi hukmronligini mustahkamlab olgach, O'rta Osiyo xonliklarini ham o'z ta'sir doirasiga olish niyatida edi. Rossiya ham xuddi shunday niyatni ko'zlayotgan edi. Natijada O'rta Osiyo masalasida Angliya bilan Rossiya manfaatlari to'qnashib qoldi. O'rta Osiyo Rossiyaga xom ashyo manbai sifatida juda ham zarur edi. Ammo uni qurol kuchi ishlatib darhol bosib olish uchun hali Rossiya tayyor emas edi. Shuning uchun Rossiya O'rta Osiyo xonliklari bilan savdo-sotiqni yanada kengaytirish, o'zaro munosabatlarni yaxshilash, Xiva va Buxoro xonliklari haqida yanada ko'proq ma'lumotlar to'plash yo'lini tutdi.

Shu maqsadda Xivaga 1740-1741-yillarda Dmitriy Gladishev va Ivan Muravin boshchiligidagi ekspeditsiyalar uyushtirildi. Ular Orol dengizining chap tomonida geografik va

harbiy topografik tekshirish ishlari olib bordilar. D.Gladishev va M. Muravyov ekspeditsiyasi Sirdaryo havzasida ham tekshirishlar o'tkazib, bu yerda harbiy istehkom qurish joyini aniqladi. Xuddi o'sha vaqtda, tijorat bahonasi bilan Xivada sayohat qilgan Gokk va Tomson boshchiligidagi ingliz razvedkasi ham Orolning G'arbiy tomonida qidiruv ishlari bilan shug'ullanar edi.

O'rta Osiyo uchun Angliya va Rossiya o'rtasidagi raqobat to XIX asrning 70-yillarigacha davom etdi. 1819-yilda Xivaga elchi sifatida Muravyov Nikolay Nikolayevich keldi. U Xiva xoni bilan muzokaralar olib bordi. Bu muzokaralar, asosan, ikkala mamlakat o'rtasidagi savdo karvonlari xavfsizligini ta'minlash, bir-birlarining chegaralariga xavf tug'dirmaslik haqida kelishib olishga bag'ishlangan edi. N.Muravyov o'zining Xiva safari haqida hisobot yozib qoldirgan. Xiva-Rossiya munosabatlari hamisha ham bir tekis bo'lmagan. Ular o'rtasida kelishmovchiliklar, hatto to'qnashuvlar ham bo'lib turgan. Ma'lumki, Rossiya XIX asrning 30-yillariga kelib, qozoq dashtlarining shimoliy qismini o'z tasarrufiga o'tkazishni nihoyasiga yetkazgan edi. Biroq Sirdaryoning quyi oqimi bilan Orenburgning shimoliy qismidagi maydonlar hamda Ural daryosi bilan Kaspiyning shimoliy-sharqiy sohillari oralig'idagi keng hududlar hali na Xiva xonligi, na Rossiyaga qarashli edi. Ana shu maydonlarda Rossiya va Xiva ta'siridagi qozoqlar ko'chib yurar va chorvasini boqardi. Ikkala tomon ham ana shu hududlarni o'z tasarrufiga olish niyatida edi. 1834-yilda Rossiya hukumati topshirig'i bilan Mang'ishloqda Novoaleksandrovska harbiy istehkomi qurildi. Bu qo'rg'on rus qo'shinlarining O'rta Osiyoga keyingi yurishlarida tayanch vazifasini bajaradi. Novoaleksandrovska qal'asining qurilishi Xiva xonligining keskin noroziligiga sabab bo'ldi. Shundan keyin Xiva-Rossiya munosabatlari keskin tus oldi. Rossiya hukumati Xiva xonligini qurol kuchi bilan o'z talablariga bo'ysundirish maqsadida, 1739-1740-yillar oralig'ida Orenburg gubernatori general V.A.Perovskiy boshchiligidagi Xivaga yurish boshladi. Bu yurish ham tabiiy ofatlarga duch kelib, muvaffaqiyatsiz tugadi.

Xiva xoni Olloqulixon Rossiya bilan munosabatlarini yumshatmasa, ahvol urushga olib kelishini payqab, 1840-yilda Peterburgga maxsus elchilar yubordi. 1741-yilda esa Rossiya hukumati tinchlik muzokaralarini davom ettirish uchun Xivaga kapitan G.I.Danilevskiy boshchiligidagi o'z vakillarini jo'natdi. Rossiya bilan Xiva xonligi o'rtasidagi avvalgi savdo-sotiq, diplomatik munosabatlar yanada tiklandi va tinchlik qaror topdi. Lekin Rossiya hukumati o'zining qora niyatlaridan qaytmadi. U Xiva xonligining ichki ishlariga aralashish, xonlik haqida harbiy strategik ahamiyatga ega bo'lgan ma'lumotlar to'plash ishini to'xtatmadi. 1846-yilda Xiva xonligi hududida, Mang'ishloqda Orol dengizi va Sirdaryo atroflarida M.Ivanin boshchiligidagi bir guruh harbiy mutaxassislar ish olib bordi. Ular Xorazm vohasi va Orolbo'yining harbiy topografik xaritasini tayyorladilar. Bu ishni 1848-yilda kelgan kapitan A.Butakov davom ettirib, u ham Xorazm vohasining ancha mukammal harbiy topografik xaritasini yaratdi.

A.Butakov ekspeditsiyasi 1853-yilda ham Xorazm vohasida ish olib bordi. Uning ekspeditsiyasi Amu va Sirdaryoda rus paroxodchiligini yo'lga qo'yish imkoniyatlarini har taraflama asoslab berdi. 1858-yilda Xivaga yuborilgan polkovnik Ignatev boshchiligidagi maxsus komissiya Xiva va Buxoro xonlarini Amudaryoda rus paroxodlarining erkin suzishiga ko'ndirdi. Shunday qilib, Rossiya hukumati XVIII asr va XIX asrning birinchi yarmi davomida O'rta Osiyo, jumladan, Xiva xonliklari bilan savdo-sotiq, diplomatik aloqalarni rivojlantirib,



elchilar hamda turli ekspeditsiyalar yordamida bu xonliklarni kelgusida bosib olish uchun barcha zarur ma'lumotlarni to'plab olishga muvaffaq bo'ldi.

XIX asrning 30-40-yillarida Xiva xonligida hunarmandchilik sohasida Xiva, Hazorasp, Xonqa, Yangi Urganch, Karmana, Qo'shko'pir, Shovot, Chig'atoy, Ambar, Kat, Toshhovuz, Gurlan, Xitoy, Mang'it, Xo'jayli, Qo'ng'irot, Bag'dod, Bo'ldimsoy, Ilyali, Eshonqipchoq, Qilich Niyozboy, Ko'hna Urganch, Pitnak, Porsu, Shohobod, Mari, Penja va Saraxs degan joylar muhim o'rin egallagan. O'sha vaqtda Xiva shahri ikki qavat devor bilan o'rab olingan: birinchi devorning uzunligi 2 chaqirim, kengligi 200 sarjin bo'lib, uning burchaklarida to'rtta gumbaz qorovulxona qurilgan. Shaharga kirish uchun sharq tomonda Abdanbobo darvozasi, shimolda Bachki darvozasi va g'arbda Shermuhammad ota darvozasi bo'lgan. 1842-yilda Olloqulixon shaharni kengaytiradi. Shahar atrofidagi devorning aylanma uzunligi 6 chaqirimga yetkaziladi. Shaharga kirish uchun yangi devorga 12 darvoza o'rnatiladi. Natijada Xiva shahrining maydoni 10 desyatinaga, aholining soni 10 000 kishiga etadi. Xiva diniy va ilmiy markaz bo'lib, bunda 17 masjid, 22 madrasa va xon saroyi joylashgan edi.[2]

Shaharliklar Polvon ota arig'i suvidan foydalanar edilar. Lekin ariqlardan oqadigan suvlarning ifloslanishi sababli turli kasalliklar, ayniqsa rishta kasali tarqalar edi. Xivada va uning atrofidagi yerlarda aholi qishloq xo'jaligi ishlari, xususan bog'dorchilik bilan shug'ullanar edi. Shaharda 260 do'kon, bir qancha karvonsaroylar bor edi. Shuningdek, savdogarlar uchun cheti devorli katta va uzun timlar mavjud edi.[3] Paxta, ip, ipak, gilam, kigiz, sholcha, arqon, mis, temir, yog'och, etik, non bozorlari bor edi. Shuningdek, kavushdo'zlar, temirchilar, zargarlar, misgarlar, duradgorlar, egarchilar, attorlar, bazzozlar, idish-tovoqlar, choy, sovun-sham, pichoq, charm va shunga o'xshash mahsulotlar bilan savdo qiladigan alohida-alohida rastalar bo'lgan. Turli meva rastalari ham mavjud edi.

Bu davrda Xiva xonligida Qo'ng'irot shahri ham katta o'rinni egallagan. Bu yerda 315 savdo do'koni, 7 masjid, hammom, karvonsaroy va shu kabi pishiq g'ishtdan qurilgan uylar bo'lgan. Shahar atrofida yaxshi mevazor bog'lar bor edi.[2:118] Gurlan shahrida esa 300 dan ortiq har xil do'konlar ishlab turgan. Xonlikning eng eski shaharlaridan Ko'hna Urganch o'sha davrda xaroba holda bo'lsa ham, lekin o'zining qadimgi yodgorliklari bilan O'rta Osiyoda va butun Sharqda mashhur edi. Ko'hna Urganchdan bir chaqirim chetda, xon arig'i bo'yida shaharcha vujudga keldi. Uning atrofi devor bilan o'rab olindi.

Yangi Urganch 15-20 masjid va 2 madrasani, 320 do'kon va bir qancha karvonsaroylarni o'z ichiga olgan edi.[2:120]

Eng qadimgi shaharlardan Hazorasp Xivadan 57 chaqirim sharq tomonda joylashgan bo'lib, atrofi devor bilan o'ralgan. Shaharda 10 masjid, Inoqning arki, pishiq g'ishtdan qurilgan madrasa, 150 do'kon mavjud edi; bu yerda ham savdo va

hunarmandchilik ancha taraqqiy qilgan edi.[2:121] Xivadan 61 chaqirim shimoli-g'arbdagi Toshhovuz Xorazm xoni Rahimxonning asosiy dam olish joylaridan biri hisoblanardi. Bu yerda, katta shaharlardagi kabi, haftada chorshanba va shanba kunlari bozor bo'lib, savdogarlar ko'chmanchi aholi bilan savdo qilishga kelar edilar. Ayniqsa, turkman gilamlari, qo'y, jun va shu kabilar ko'p sotilar edi. Shaharning o'zida esa 180 do'kon bo'lgan. XIX asr o'rtalarida Mari ichki va tashqi savdoda katta rol o'ynab kelar edi. Bu shahar turkmanlar, Eron, Afg'oniston, hindlar va Buxoro bilan savdo aloqalarida muhim ahamiyatga ega edi. Savdo-sotiqda paxta va tamaki asosiy o'rin tutardi. Barcha bozorlarda hunarmandlar ishlab chiqargan

olacha, qalami, bo'z, chit, doka, ko'chmanchi aholi tomonidan tayyorlangan chakmonlik, kigiz, sholcha, qop, arqon, gilam va boshqa narsalar sotilgan.

XIX asrning 30-50-yillarida Buxoro amirligi va Xiva xonligi o'rtasidagi savdo ancha qizg'in edi. Buxorodan Xivaga ko'k choy, tamaki, chinni idishlar, ip va shoyidan to'qilgan matolar, har xil to'nlar, qorako'l teri va shu kabi mollar olib borib sotilardi. Xivadan Buxoro bozorlariga shoyi va ip gazlama, olma, kunjut, ot terisi, Rossiyadan keltirilgan temir va cho'yan asboblari, temir, cho'yan va shunga o'xshash mollar keltirilardi. Xiva bilan Buxoro o'rtasidagi savdoda har yili 1 000-1 500 tuyadan iborat karvon qatnar edi.[4:71] Xivaning Qo'qon bilan savdo aloqalari sust edi. Xivadan Buxoroga borgan savdogarlar Qo'qondan kelgan mollarni, Qo'qon savdogarlari esa Xiva mollarini sotib olar edilar. Xiva bilan Qo'qonning o'zaro savdosi Sirdaryoning quyi tomonidan, ayniqsa Oqmachitda, 1814-yildan keyin esa Qo'qon xonligi harbiy baza va chegara shaharchalari sifatida qurdirgan Qo'shqo'rg'on, Chimqo'rg'on, Yangiqo'rg'on tomonlarida bo'lar edi. Xiva xonligidagi katta shaharlarda, jumladan, Xivada ham hind va yahudiy sudxo'rlari bor edi. XIX asr o'rtalarida ayrim sudxo'rlar 60 ming so'mgacha kumush pulga ega edi.[4:81] Ular xonning davlat apparatida, uning ichki va tashqi siyosatida katta rol o'ynar edilar. Hunarmandchilik sanoatining ko'p qismi, katta bog' va yer maydonlari shular qo'lida to'plangan edi. Sudxo'rlar pullarini savdogar, hunarmand va dehqonlarga ijaraga berib, juda katta foyda olishar edi. Ular ichki va tashqi savdoda ham hukmronlik qilar edilar. Xiva xonlari xazinada pul tugab qolgan paytlarda shu sudxo'rlardan qarz olib turar edilar. Bunday puldorlarning bir qismi xonning harbiy boshliqlari va uning mansabdorlari bo'lib olgan edi. Xiva xonligida Qo'ng'iro't, Xiva, Urganch shaharlari savdo-sotiq ishlarida markaziy shaharlar hisoblanar edi. Xonlikning markazi Xiva 17-18 chaqirim aylanma uzunlikdagi devor bilan o'ralgan bo'lib, uning 12 ta darvozasi bor edi. Shaharda xon saroyi, 9 ta karvonsaroy, 6 hammom, 12 madrasa va 400 masjid mavjud edi.[5] To'rtta katta karvonsaroy, asosan chet ellardan, ayniqsa Rossiya, Hindiston, Tibet, Qashg'ar, Afg'oniston, Eron kabi mamlakatlardan kelgan savdogarlarga xizmat ko'rsatar edi.

Urganch shahri 1842-1845-yillarda 15 chaqirim uzunlikdagi aylanma devor bilan o'ralgan bo'lib, uning bozori Xiva bozoriga nisbatan ancha katta edi. Xonlikning butun tashqi savdosi markazlashgan shaharlardan biri Qo'ng'iro'tda amalga oshirilgan. Qo'ng'iro't qadimgi shaharlardan bo'lib, uning atrofi 27-28 chaqirim uzunlikdagi devor bilan qurshalgan. Ushbu devor asosan mudofaa vazifasini bajargan bo'lib, ayni paytda shaharni ko'rkiga ko'rk ham qo'shib turgan edi. Qo'ng'iro'tning bu darajada katta mavqega ega bo'lishi, savdo yo'lida joylashganida edi. Qo'ng'iro't ichki va tashqi savdoning asosiy markazlaridan hisoblanardi. Bu yerda pishiq g'ishtdan qilingan 13 ta ikki qavatli katta karvonsaroy bo'lganligi ma'lum. Bu yerga xonlik tasarrufidagi boshqa shaharlardan paxta, ipak, mevalar, tuz, qurilish yog'ochlari, bo'z, kanop, jun mahsulotlari, charm-teri, bo'yoqlar va boshqalar keltirilar edi.[6]

Qo'ng'iro't shahri orqali poytaxt Xivaga Buxoro, Rossiya, Xitoy, Eron va Hindistondan keltirilgan mollar ham olib kelinar edi. Jumladan, Qo'ng'iro't orqali Xivaga Buxorodan olib kelingan hindlarning baqqollik mollari, Kobul belbog'lari va sallalari keltirilgan. Bu savdo turi bilan xonlik poytaxtida yashovchi afg'onlar va hindlar shug'ullanganlar.

Xonlikning tashqi va ichki savdosida boshqa shaharlar ham muhim ahamiyatga ega edi. Ushbu shaharlar savdogarlari tashqi savdoda Xitoy, Qashg'ar bilan olib borilgan savdoda o'z faolliklari bilan ajralib turardilar. Bu davrda Xiva xonligi va Buxoro amirligi o'rtasidagi savdo ancha qizg'in edi. Xivadan Buxoro bozorlariga ipak, shoyi matolar, ayniqsa Xiva gilamlari, choy,

har xil chinni idishlar, turli xil quruq mevalar olib borilardi. Shuningdek, Xiva xonligidan, xususan Qo'ng'irotdan Buxoroga Rossiya mollari: temir, po'lat va cho'yan asboblari olib borilgan. Qo'ng'irotdan savdogarlari Buxoro bozorlariga olib borgan bu mollarni ko'proq Hisor, Badaxshon, Maymana va boshqa joylardan kelgan savdogarlarga sotar edilar. Buxorodan Xivaga, paxta, doka, qorako'l teri, qand, baqqollik mollari, temir va cho'yan asboblari va shunga o'xshash narsalar keltirilar edi.[5:75] Missionerlarning da'vati ham, diplomatik kelishuvlar ham, qurol kuchi bilan bo'ysundirishlar ham xalqlarni hayotiy ehtiyoj va foyda almashinuvi, ya'ni savdo-sotiq singari birlashtira olmaydi.

Ma'lumki, O'rta Osiyoda paxtachilik rivojlangach, gazlama va kiyim-kechak ichki va tashqi savdoning muhim tovarlari hisoblangan. Rossiyada o'zbek tovarlariga, xususan, gazlama va kiyim-kechaklariga talab katta bo'lib, faqat markaziy joylarida emas, balki Volgadan tortib, to Yeniseygacha bo'lgan yerlarda sotilgan. O'zbek xonliklari gazlamalari tashqi ko'rinishidan dag'alroq bo'lsa-da, lekin arzonligi va pishiqligi tufayli oddiy kishilarga juda qo'l kelgan. Oq bo'z, chit, olacha, zandoni kabi gazlama turlari Orenburg va Troisk orqali Rossiyaning ko'p joylariga tarqalgan. 1840-1849-yillarda Orenburgga ko'proq oq bo'z Buxorodan keltirilib, 10 yil mobaynida 399 620 to'p (176 503 so'mlik) sotilgan. Xiva xonligidan 381 613 to'p (187 279 so'mlik) oq bo'z olib kelinib, sifati nisbatan yaxshiroq bo'lgani bois narxi birmuncha baland yurgan.[7:275]

O'zbek gazlamalaridan biri zandoni Rossiyada juda ko'p xarid qilingan. Chunonchi, Orenburgga 1840-1849-yillar oralig'ida Buxorodan 227 768 to'p (94 447 so'mlik) va Xivadan 316 701 to'p (131 986 so'mlik) zandoni olib kelingan. Bu borada Xiva salmoqli o'rin egallagan. XIX asr o'rtalariga kelib Xivadan Rossiyaga chiqariladigan mol xillarining ko'payib borishi tufayli mollarning umumiy summasi ham osha bordi. Masalan, 1848-1850-yillarda birgina Orenburgga yuborilgan mollarning summasi 1 million 400 ming so'mni tashkil qilgan edi.[4:130-131]

XIX asrning 40-yillarida Nijegorod yarmarkasi o'zbek xonliklari bilan rus davlati o'rtasidagi savdoda muhim rol o'ynagan. 1842-yilda Xivadan bu yarmarkaga 657 ming 745 so'mlik mol yuborilganligi ma'lum. O'sha yili Xivadan Rossiyaga chiqarilgan mollarning 60 foizidan ortiqrog'i Nijegorod yarmarkasiga yuborilgan edi. Rossiyaga chiqarilgan 181 ming 725 so'mlik 29 383 pud paxtaning hammasi shu yarmarkada sotilgan edi.[4:133]

XIX asrning 40-50-yillarida O'rta Osiyo savdogarlari Nijegorod, Irbit va Korenni yarmarkalaridan tashqari, har yili 5-dekabrda 25-yanvargacha davom etadigan Obdorskiy yarmarkasida, Moskva va boshqa markaziy shaharlarda ham savdo qilar edilar. Rossiyadan xonliklarga keltirilgan mollar orasida Buxoroga keltirilgan rus mollari summasining miqdori Xiva va Qo'qon xonliklariga olib kelingan mollar miqdoriga nisbatan ko'proq bo'lardi. 1836-yilda Rossiyadan Xivaga 405 ming 37 so'mlik, Qo'qonga 327 ming 926 so'mlik mol keltirilgan bo'lsa, Buxoroga 1 million 81 ming 360 so'mlik mol olib kelingan. Shuningdek, 1833-1838-yillarda Rossiyadan xonliklarga yuborilgan 15 million 200 ming so'mlik mollardan Buxoro amirligiga olib kelingan qismi 7 million so'mni tashkil qilgan edi.

XIX asr 50-yillari oxiriga kelib rus mollari O'rta Osiyodan ingliz mollarini siqib chiqarishi bilan birga, Angliya hukmronlik qilayotgan Ost-Indiya yerlariga ham tarqalib, ingliz mollari bilan raqobat qila boshlagan edi. XIX asrning 50-yillarida Rossiyadan Turkiston yerlariga keltiriladigan rus mollarning turlari ham ko'paya bordi.

Rossiyadan temir va har xil temir asboblari ham keltirilar edi. Jumladan, Xiva xonligiga 1840-1849-yillarda 54 ming 630 so'mlik temir va 124 ming 199 so'mlik temir idish-asboblari keltirilgan.

Shu bilan birga ko'plab ip-gazlamalar ham keltirilardi. 1840-1849-yillar mobaynida Rossiyadan Xiva xonligiga hammasi bo'lib, 3 million 784 ming 901 so'mlik ip gazlama keltirilgan.[8:141] Bu gazlamalar yaxshi sifatli, chiroyli va arzon bo'lishi tufayli mahalliy gazlamalar tobora kasod bo'lib qolgan. Rossiyadan Xivaga turli movut ham olib kelingan. Bulg'ori charm yil sayin ko'proq keltirilgan. 1840-1849-yillar davomida Rossiyadan Xiva xonligiga 237 ming 889 so'mlik bulg'ori charm yuborilgan edi.

XIX asrning ikkinchi choragida Rossiyadan Xiva xonligiga keltirilgan mollarga nisbatan chiqarilgan mollar summasi bir yarim baravar ortiq edi. Rossiya bilan xonlik o'rtasidagi savdo-sotiqda xivalik savdogarlar muhim o'rin egallagan edilar.

**Xulosa.** Xulosa qilib aytganda, Xiva xonligi o'rganilayotgan davrda qo'shni Sharq mamlakatlari – Xitoy, Eron, Hindiston, Turkiya va Afg'oniston kabi davlatlar bilan iqtisodiy, madaniy, savdo-sotiq va elchilik aloqalarini rivojlantirishga intilib, har bir davlat bilan teng huquqli ikki tomonlama aloqalar o'rnatishga harakat qilgan. Bu, ayniqsa, savdo-sotiq aloqalarining kengayishida o'z ifodasini topgan. Bunday aloqalar xonlikning ichki va tashqi bozorlarini kengayishiga yordam berdi.

Xiva xonligining XVIII asrning ikkinchi yarmi va XIX asrdagi qo'shni davlatlar bilan o'zaro munosabatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, xonlikning qo'shni mamlakatlar bilan iqtisodiy, madaniy, savdo-sotiq va elchilik aloqalari sohasida Sherg'ozixon, Olloqulixon va Muhammad Rahimxon II hukmronligi davrida katta yutuqlarga erishilgan.

Bu davrda Xiva xonligining Rossiya bilan savdo-sotiq va elchilik aloqalari ko'pincha o'zgarib turdi: ba'zan yuksalib, ba'zan esa dushmanlik kayfiyatida davom etdi. Rossiya imperiyasining xonlikka bosim o'tkazishga urinishlariga qaramasdan, Xiva xonligi savdogarlari va elchilarining mahorati natijasida ma'lum muvaffaqiyatlar ham qo'lga kiritildi. Shuningdek, Xiva xonligi o'zining qo'shni davlatlari Buxoro va Qo'qon bilan ham iqtisodiy, madaniy va savdo-sotiq aloqalarini yuritdi, ammo bu aloqalar katta darajada rivojlanib ketmadi.

Xiva xonligi, Qo'qon xonligi bilan aloqalari orqali Xitoy bilan savdo aloqalarini kuchaytirishga harakat qilgan edi. Eron, Hindiston va Turkiya bilan olib borilgan o'zaro aloqalarda esa katta muvaffaqiyatlarga erishildi, va bu tajribalardan hozirgi O'zbekistonning tashqi aloqalarida foydalangan ma'qul bo'lardi. Biroq, qo'shni davlatlar bilan ikki tomonlama teng huquqli iqtisodiy, madaniy, savdo-sotiq va elchilik aloqalari Rossiya imperiyasining Xiva xonligini bosib olishi natijasida cheklangan.

#### Adabiyotlar/Literatura/References:

1. Зелькина Е. Очерки по аграрному вопросу в Средней Азии. – М: 1930.
2. Норқулов Н., Жўраев Ў. Ўзбекистон тарихи (XVI-XIX асрнинг биринчи ярми). – Т: «Шарқ», 2001.
3. Муҳаммаджонов А. Р., Неъматов Т. Бухоро ва Хиванинг Россия билан муносабатлари тарихига доир баъзи манбалар. – Т: «Фан», 1957.
4. Назаров Ф. Записки о некоторо́х наро́дах и землех Средней части Азии. – М: «Наука», 1968.
5. Кун А. Некоторые сведения о Ферганской долине || Военный сборник. 1876.
6. Ҳамид Зиёев. Ўзбекистон мустамлака ва зулм исканжасида. (XIX аср иккинчи ярми – XX аср бошлари) – Т: Шарқ, 2006.

7. Зиёев Ҳ. Ўрта Осиё ва Сибирь XVI-XIX асрлар. – Т. 1968.
8. Abduganievich, B. A., & Dilshod, M. (2020). SPECIAL INFORMATION ABOUT FOREIGN TRADE AND DIPLOMATIC RELATIONS IN THE 18TH CENTURY. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(1).
9. Abduganievich, A. B. (2022). REVIEW OF KHIVA KHANATE'S FOREIGN DIPLOMATIC RELATIONS WITH NEIGHBORING STATES IN ABULGAZI'S WORKS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(7), 83-86.

# SCIENCEPROBLEMS.UZ

## IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

*№ 12 (4) – 2024*

## АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

## ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

**Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari**” elektron jurnali  
2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli  
guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.  
**Muassis:** “SCIENCEPROBLEMS TEAM”  
mas'uliyati cheklangan jamiyati

**Tahririyat manzili:**  
100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:  
[scienceproblems.uz@gmail.com](mailto:scienceproblems.uz@gmail.com)  
**Bog'lanish uchun telefonlar:**  
(99) 602-09-84 (telegram).